

КІНОЛОГІЧНЕ ВИЯВЛЕННЯ ВИДОВОГО ЗАПАХУ ЛЮДИНИ

CANINE DETECTION OF A PERSON'S SPECIFIC ODOR

Івасишин Т.М., к.біол.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Національна академія Служби безпеки України

Дубина П.О., курсант V курсу
Навчально-науковий інститут контррозвідувальної діяльності
Національної академії Служби безпеки України

У статті йдеться про використання запаху людини як достовірного речового доказу у кримінальному судочинстві. Мета статті – розглянути можливість використання методу криміналістичної одорології у слідчій практиці органів державної безпеки, а саме встановлення на завершальному етапі, в разі негативного результату ідентифікаційного дослідження ольфакторних проб, причетності суб'єкта як джерела вилученого запаху до злочину, його виявлення або відсутності на місці події. Проаналізовано експертну методику лабораторної ідентифікації людини під час об'єктивного контролю з боку дослідників за сигнальною поведінкою застосованих собак-детекторів. Доведено, що залучення собак-детекторів до слідчої практики – досить точний метод ідентифікувати особу, винну у вчиненні злочину, оскільки кожна людина має індивідуальний запах, наділений властивостями стійкості й незмінності. Завдяки цьому ідентифікаційна значущість слідів запаху аналогічна слідам рук, проте перші мають суттєву перевагу: вони не сприймаються особою і відповідно не контролюються. Розглянуто основні фізичні особливості запаху, на основі яких визначено криміналістичні властивості запахових слідів. Також досліджено сигнальну поведінку тварин та їх нюхові рецептори. Окрему увагу приділено специфіці пошуку, фіксації і вилучення невидимих об'єктів-запахів на місці події. Зазначено, що одорологія слугує додатковим засобом аналізу запахової інформації про події злочину, а вивчення можливостей використання результатів, зроблених у сфері одорології, триває з метою оптимізації вирішення завдань пошукової та слідчої практики органів внутрішніх справ. Наразі собаки-детектори – важливий елемент у слідчій практиці завдяки сигнальній поведінці та точним нюховим рецепторам.

Ключові слова: одорологія, кінологія, собаки-детектори, сліди, запах, ідентифікація, порівняльні зразки і злочинець.

The article deals with the usage of a person's odor as credible material evidence in criminal proceedings. The aim of the article is to consider the possibility of the forensic odorology method usage in the investigative practice of state security agencies, wit to determine at the final stage, in case of negative result of identification research of olfactory tests, implication the subject as a source of extracted odor in a crime, to reveal his presence or absence at the scene of actio. Expert methods of laboratorial person's identification during the researchers' live recording at the signal behavior of the used detection dogs were analyzed in the article. It has been proved that engaging the detection dogs into investigative practice was a sufficiently accurate method of identifying a crime guilty person, since each person has an individual odor, provided with the particularity of persistence and permanence. Due to it, the identification significance of the odor trails is similar to the hand trails, but the former trails have a significant advantage: they are not perceived by the person and therefore they are not controlled. The basic physical odor peculiarities were considered, and on the basis of them the forensic odor trails peculiarities were determined. The animals' signal behavior and their olfactory receptors were also investigated. Particular attention was paid to the specific features of search, fixation and removing invisible odorants at the scene of actio. It was noted that odorology served as an additional tool to analyze the odor information about crime events, and the study of possibilities to use the results, made in the odorology field, was still ongoing in order to optimize the tasks of law enforcement agencies' search and investigation practice. Currently, detection dogs are an important element in the investigative practice due to their signal behavior and precise olfactory receptors.

Key words: odorology, cynology, detection dogs, trails, odor, identification, comparative samples, offender.

Актуальність дослідження зумовлена гострою проблемою збільшення кількості вчинення кримінальних правопорушень та складністю виявлення причетних до злочину осіб. Запах людини у криміналістичній одорології на сьогодні один із провідних методів пошуку злочинців. Наразі існує безліч способів ідентифікувати особу, винну у вчиненні злочину, а сигнальна поведінка собак-детекторів слугує достовірним речовим доказом у кримінальному судочинстві. Вчені-криміналісти довели, що велика кількість речових утворень візуально не помітні за допомогою матеріально-технічних заходів, тому саме встановлення слідів правопорушень із використанням тварин виступає ефективним методом у пошуковій практиці.

Постановка завдання. Мета статті – розширення можливостей використання методу криміналістичної одорології у слідчій практиці органів державної безпеки, а саме встановлення на завершальному етапі, в разі негативного результату ідентифікаційного дослідження ольфакторних проб, причетності суб'єкта як джерела вилученого запаху до злочину, його виявлення або відсутності на місці події.

Відповідно до мети визначено такі завдання: дослідження функціональної та сигнальної поведінки собак-детекторів; встановлення причин не виявлення запаху особи; визначення перспектив подальшого їх консерву-

вання із проведенням аналізу; отримання спеціальних криміналістичних знань у роботі з речовими утвореннями.

Результати дослідження. Криміналістична одорологія – наука про запахи, наукові прийоми, технічні засоби з виявлення та зберігання запахових слідів із метою їх подальшого використання в кримінальному судочинстві. На сьогодні розроблено експертну методику лабораторної ідентифікації людини під час об'єктивного контролю з боку дослідників за сигнальною поведінкою застосованих собак-детекторів. У цій сфері забезпечення достовірності кінологічного дослідження робить можливим використання запахових слідів у кримінальному судочинстві як достовірних речових доказів, експертне дослідження яких призводить до встановлення причетності особи до злочинів [2].

Дослідженням означеної проблеми займалися такі науковці: Ю. С. Шемшученко [8], А. А. Кириченко [3], В. Д. Басай [1], О. А. Кириченко [4], А. Л. Ляхов [6]. Властивість собак до спеціалізації щодо спеціальних запахів відома давно та становить невід'ємну природну властивість цих тварин. Можна було очікувати, що перешкодами у виявленні ольфакторної характеристики людини стануть подразники біогенної природи, стосовно яких собаки також можуть виявляти сильну орієнтовну реакцію. Однак із досвіду роботи з розшуковими собаками відомо, що ці тва-

рини надають перевагу тим запахам, на які в них виробляються та закріплюються умовно-рефлекторні зв'язки [5].

Визначення запаху людини в даних із досліджень одорологічних об'єктів – важливий аспект криміналістичної одорології, що відповідає інтересам практики.

Із фізичного погляду запаховий слід – це молекули будь-якої речовини, яка перебуває в газоподібному стані. Запаховий слід виникає внаслідок переходу тіла з твердого або рідкого стану в газоподібний. Відокремлені молекули, які містяться в середовищі, що нас оточує, сполучаються з молекулами повітря і утворюють слід.

Особливе значення слідів запаху в криміналістиці пов'язане з тим, що кожна людина має індивідуальний запах, наділений властивостями стійкості й незмінності. Завдяки цьому ідентифікаційна значущість слідів запаху аналогічна слідам рук, проте перші мають суттєву перевагу: вони не сприймаються особою і відповідно не контролюються. Злочинець не контролює свій запах, і, відповідно, не намагається його знищити. Крім того, навіть якщо правопорушник забажає, то не зможе не залишити сліди запаху на місці події, оскільки практично у всіх випадках він контактує з предметами обстановки місця події [8].

Властивість запаху як фізичного тіла відрізняють від властивостей запахових слідів у криміналістичному плані. Досліджено деякі з них. До фізичних особливостей запаху відносять:

- летючість – це здатність речовини випаровуватися, тобто переходити з рідкого або твердого у газоподібний стан;

- розчинність – здатність газоподібних (пахучих) речовин розчинятися на клітинах нюхового органу людини або тварини і викликати відчуття запаху;

- адсорбцію – поглинання пахучих речовин із газоподібного середовища поверхневим шаром іншої речовини;

- розведення – зміна концентрації речовини, що веде до утворення нової якості запаху;

- дифузію – взаємопроникнення часток однієї речовини в іншу [14].

На основі зазначених фізичних властивостей запаху визначено криміналістичні властивості запахових слідів:

- безперервність механізму утворення – за наявності джерела і відповідних зовнішніх умов запаховий слід утворюється безупинно – доти, доки існує джерело запаху (предмет, речовина). На відміну від трасологічних слідів, утворення яких відбувається в основному миттєво, утворення запахових слідів є тривалим процесом. Звідси час виявлення слідів залежить від кількості пахучої речовини в джерелі і зовнішніх умов, у яких відбувається процес слідоутворення;

- рухливість структури – характеризує внутрішній стан речовини сліду і свідчить, що між його частками (молекулами) немає зв'язку, вони перебувають у хаотичному русі і постійно переміщуються між собою й частками середовища, у якій відбувається слідоутворення. Із цього випливає, що інтенсивність запаху поблизу джерела більше і забір його треба робити в безпосередній близькості від поверхні джерела запаху або з його поверхні;

- розсіювання – це властивість запахового сліду розосереджуватися в емоності або в просторі, тобто змінювати свій обсяг, і в такий спосіб зменшувати кількість запахової речовини в одиниці об'єму;

- подільність запахових слідів – речовина, що утворює запаховий слід, перебуває в газоподібному стані, цей слід може бути розділений на частини, причому кожна з них буде зберігати якісні характеристики цілого. Завдяки виділеній властивості з одного джерела можна одержувати одночасно або з розривом у часі кілька зразків запахових слідів, інформаційне значення яких буде однаковим;

- збереження слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці – означає можливість повного збереження всіх індивідуальних якісно-кількісних характеристик люд-

ського запаху й запаху інших речових джерел інформації при переміщенні їх у відповідну обмежену герметичну упаковку (придатність для зберігання ймовірних носіїв слідів запаху людини фактично необмежено в часі, протягом десятків років);

- індивідуальність слідів і зразків запаху людини – означає, що основні якісні й кількісні параметри запаху кожної конкретної людини неповторні, властиві тільки їй, а тому вона (людина) може бути встановлена за запахом із значної кількості інших запахів;

- відносна стійкість слідів запаху – тобто незмінність хімічної структури молекул запаху в умовах навколишнього середовища, що дає змогу збирати і досліджувати їх на предмет встановлення джерела їх походження через певний період часу. При цьому вказані сліди запаху будуть зберігатися досить довго індивідуалізовані ознаки запаху того об'єкта, від якого вони походять, незважаючи на те, що вони будуть в оточенні великої кількості слідів запахів інших об'єктів;

- відносна незмінність зразків запаху людини свідчить про те, що основні індивідуальні якісні й кількісні параметри запаху конкретної людини протягом усього її життя залишаються незмінними, тоді як інші якісні та кількісні характеристики її запаху постійно змінюються під впливом продуктів, у т.ч. лікарських препаратів, алкоголю і т. ін., наявності шкідливих звичок (куріння тощо), фізичних або психічних навантажень та ін., що, в свою чергу, за правильної методики проведення одорологічного дослідження не може зумовити помилковий результат [16].

Відомо, що властивості запахового комплексу людини, з одного боку, зумовлені спадковістю (індивідуалізуючі та визначаючі вид людини компоненти – стійкий, збережений протягом життя компонент), а з іншого – рухомими, змінними умовами існування індивіда (визначають випадкові властивості його запахового комплексу), які враховуються під час досліджень лише як можливі перешкоди в роботі з собаками-детекторами. Запахові сліди людини, що не встигли зникнути, здавна використовуються під час розшуку злочинців, але лише виникнення можливості консервування запахів із подальшим аналізом принципово розширює перспективи встановлення причетних до злочину осіб за їх відображенням запаху. В результаті проведення науково-дослідних робіт на сьогодні розроблено експертну методику лабораторної одорологічної ідентифікації людини під час досягнення об'єктивного контролю з боку дослідників за сигнальною поведінкою застосованих собак-детекторів. У цій сфері забезпечення достовірності кінологічного дослідження робить можливим використання запахових слідів у кримінальному судочинстві як достовірних речових доказів, експертне дослідження яких призводить до індивідуальної ідентифікації людини [9].

Необхідно зазначити певну специфіку поводження з речовими утвореннями, візуально не помітними навіть за допомогою спеціальних технічних засобів. Крім запахів, цією ж особливістю характеризуються сліди металізації, наркотичних речовин та інші об'єкти, які не сприймає безпосередньо людина, кримінально-процесуальний статус яких не оскаржений. Учені-криміналісти зазначають, що виявлення речових доказів проводиться, як правило, під час слідчих (судових) оглядів. Однак, якщо для досягнення цілі необхідні спеціальні криміналістичні знання і сам факт наявності матеріального об'єкта вимагає спеціального дослідження та висновку спеціаліста, то мету виявлення речових доказів експерт може вирішити у лабораторних умовах. Саме таким чином виявляють текстильні волокна накладень, слідів металізації, запахові сліди та інші об'єкти, виявлення яких неможливе або ускладнено в процесі огляду [10].

Пошук, фіксація і вилучення невидимих об'єктів-запахів на місці події виконуються за аналогією з такими ж діями щодо, наприклад, одиничних текстильних волокон,

можливі місця знаходження яких встановлюють шляхом логічного аналізу ситуації конкретної події. Тільки замість обробки липкою плівкою ділянок ймовірного контакту злочинця з предметами для збирання запахових проб на ці місця накладаються та утримуються притиснутими протягом години серветки з ворсової бавовняної тканини.

Очікувалося, що можливими перешкодами у виявленні ольфакторної характеристики людини стануть подразники біогенної природи, особливо запахи наземних хребетних, щодо яких собаки також можуть проявляти сильну орієнтовну реакцію. Однак з досвіду роботи з розшуковими та мисливськими собаками відомо, що ці тварини надають перевагу тим запахам, на які в них виробляються та закріплюються умовно-рефлекторні зв'язки.

Властивість собак до спеціалізації щодо спеціальних запахів відома давно та становить невід'ємну природну властивість цих тварин. Водночас вироблення одного стереотипу стосовно різних відмінних за природою запахів вимагає неоднакових витрат часу та певної кількості підкріплень потрібного навичку. Легше, швидше та міцніше умовно-рефлекторні зв'язки утворюються у тварин на запахи, що дуже давно зайняли в їх фізіологенезі життєво важливі позиції. Видовий запах людини, справді, відносно недавно почав формувати ворожу поведінку собак, однак інтенсивний пресинг його впливу, що постійно тривав від початку їх одомашнення, сприяв виробленню в собак особливої зацікавленості до запаху людини. Ця обставина слугує передумовою, що дає можливість формувати у собак практично будь-які стереотипи поведінки із залученням запаху людини [11].

Щодо нашої цілі схожості із видовим запахом людини використовувалась для встановлення певного запаху за допомогою собак. Використання закріпленого навичку у собак виявилось корисним за необхідності уточнити причину негативного результату в порівняльному дослідженні запахів об'єктів. Часто така необхідність виникає, наприклад, під час дослідження запахів із предметів індивідуального користування або таких об'єктів, як кров, волосся та інші тканини організму людини.

Може бути дві причини не виявлення цільового запаху в досліджуваному об'єкті при нормальному функціональному стані собак-детекторів: запах людини (об'єкт дослідження) відсутній в дослідній одорологічній пробі; запах наявний, але від іншого об'єкта, і тоді необхідно робити зусилля в пошуку та одорологічній перевірці інших осіб. Із виявленням видового запаху, загалом, встановлюється наявність достатньої для сприйняття нюховим аналізатором собак концентрації запаху людини у вилучених із місця події пробах. Прийняття собакою-детектором спеціально виробленої сигнальної пози (смысловий символ у поведженні людини з твариною) у дослідній та контрольній пробі свідчить про наявність запаху людини в цих об'єктах та нормальний функціональний стан біодетектора. Сигнальна поведінка лише в контрольного об'єкта вказує на «робочий» стан тварини, відсутність достатньої для сприйняття концентрації запаху людини в дослідній пробі та на доцільність її подальшого аналізу [12].

У загальному процесі одорологічної ідентифікації завдання оцінки осмічного сліду на наявність у ньому запаху людини вирішують залежно від особливостей кожного завдання і кількості представлених для зіставлення вилучених запахів та порівняльних зразків. Якщо необхідно дослідити велику кількість порівняльних зразків запахів осіб, яких перевіряють за справою (десять і більше), оцінку вилученої на місці одорологічної проби на наявність у ній запаху людини здійснюють перед проведенням її зіставлення з великою кількістю зразків запахів осіб, яких перевіряють. Негативний результат цієї оцінки вказує на неможливість проведення одорологічної ідентифікації через непридатності вилученого запаху (відсутність предмета дослідження).

Однак при невеликій кількості запахових зразків осіб, яких перевіряють, вважається не доцільним починати аналіз із перевірки наявності людського запаху у вилучених із місця події пробах, оскільки це призведе до нераціонального виснаження вилучених запахів. Фактично така оцінка вилучених одорологічних проб здійснюється в процесі ідентифікаційного дослідження під час кінологічної вибірки вилученої одорологічної проби за визначеним зразком запаху особи, яку перевіряють, чи порівняльних зразків за визначеним зразком із місця події. Оцінку одорологічних слідів на наявність запаху людини тут доцільно проводити завершальним етапом у разі негативного результату ідентифікаційного дослідження ольфакторних проб. Виявлення запаху людини на слідах, які аналізують, у цьому випадку демонструє перспективу проведення нового їх дослідження зі зразками запахів інших осіб, яких перевіряють, а відсутність запаху людини робить подальше зберігання цих ольфакторних об'єктів не виправданим [13].

Стереотип виявлення видового запаху в досліджених пробах може бути використаний і як спосіб сенсibilізації собак-детекторів до виявленого запаху людини. Під час кінологічної вибірки – виявлення собакою видового запаху людини – відбувається настроювання її нюхового аналізатора на такий запах, від чого пошук та розпізнавання тварини, що відклалася в пам'яті, ольфакторного подразника виявляється більш ефективним.

Необхідно зазначити також кримінально-процесуальний аспект питання, що розглядається. Враховуючи викривальну сторону того чи іншого доказу, необхідно певною мірою враховувати і виправдовувальний його зміст. Із цього погляду не достатньо бачити лише звинувачувальну спрямованість у пошуку і результатах лабораторної одорологічної ідентифікації; такий односторонній підхід суперечить би основам теорії доказів. Під час використання методу лабораторної ідентифікації консервованих запахів під час відпрацювання пошукових чи слідчих версій щодо події, яка відбулася, інтерес становить не лише тривалий результат – виявлення індивідуального запаху певної особи в одорологічній пробі з предмета чи зі сліду, що виявлені на місці події, але, в окремих випадках, і встановлення факту його відсутності. При цьому з'являється можливість висновку про непричетність суб'єкта як джерела створення вилученого запаху, що, безумовно, має важливе значення для розслідування злочину [15].

Проте такий висновок спеціаліст або ініціатор одорологічного досліді має право зробити лише за наявності у вилученій ольфакторній пробі запаху людини, достатнього для проведення ідентифікації, а також, якщо є підстави вважати, що з предметом-запахоносієм контактувала одна людина або її запах на об'єкті в обставинах, що склалися, переважає. Інакше не виявлення запаху конкретної особи можна пояснити непридатністю даної для дослідження запахової проби (відсутність запаху людини в слідах, маскуючи вплив переважаючого в пробі запаху іншої особи, порушення методики збору запахів) і не може бути причиною зняття підозри в причетності цієї особи до події [7].

Висновки. Отже, можемо дійти до висновку, що на сьогодні продовжується вивчення можливостей використання результатів, зроблених у сфері одорології, для вирішення завдань пошукової та слідчої практики органів внутрішніх справ. Цьому відповідає представлена методика виявлення видового запаху людини в одорологічних об'єктах, яка розширює можливості використання методу криміналістичної одорології, слугує додатковим засобом аналізу запахової інформації про події злочину. Наразі собаки-детектори – важливий елемент у слідчій практиці завдяки сигнальній поведінці та точним нюховим рецепторам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басай В. Д. Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і методичні основи) К.: «Вік», 2007. 339 с.
2. Калюга К. В. Використання одорології в отриманні інформації щодо особи злочинця Х.: 2013. 245 с.
3. Кириченко А. А. Проблемы криминалистической одорологии / А. А. Кириченко, В. Д. Руденко, В. Д. Басай. Х.: Библиография, 2016. 623 с.
4. Кириченко О. А. Проблеми використання одорологічної інформації у боротьбі із правопорушеннями / О. А. Кириченко, Ю. Д. Сергієнко, Ю. Д. Ткач. К.: Бібліографія, 2013. 706 с.
5. Койсин А. А. История развития и становления криминалистической одорологии М.:, 2012. 587 с.
6. Ляхов А. Л. Нейросетевая одорологическая экспертиза как объективный способ таможенного контроля М.: 2011. 515 с.
7. Мазій Т. І. Проблемні питання застосування криміналістичної одорології К.: 2010. 346 с.
8. Старовойтов В. И. Ольфакторные следы человека М.: 2012. 436 с.
9. Сулимов К. Т. Использование запаховой информации с мест происшествий в раскрытии и расследовании преступлений М.: 2015. 230 с.
10. Сулимов К. Т., В. В. Гриценко, В. И. Старовойтов Установление некоторых диагностических признаков человека по запаховым следам М.: 2016. 250 с.
11. Фёдоров Г. В. Одорология в борьбе с преступностью М.: 2017. 64 с.
12. Фёдоров Г. В. Одорология и ее использование в раскрытии и расследовании преступлений М.: 2010. 40 с.
13. Фёдоров Г. В. Одорология: запаховые следы в криминалистике М.: 2016. 270 с.
14. Шемшученко Ю. С. Одорологія криміналістична К.: 2012. 170 с.
15. Шиканов В. И. Запаховые микроследы. *Актуальные вопросы борьбы с преступлениями* Иркутск, 2017. 450 с.
16. Криміналістичне дослідження слідів запаху (одорологія): URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lection_2.14.html (дата зверення 26.03.2020).